

РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ
(Београд-Крагујевац)

ГРАМАТИЧКА ОСНОВА ИМЕНИЦА
СА НОМИНАТИВОМ МНОЖИНЕ
НА *-И* (*МУЖИ, СИНОВИ, ДЕДОВИ, ПРУЋИ, ЈАРИЋИ*)
У ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ
И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА*

Природа ивичне области којој припадају српски говори на југозападу Косова и Метохије — са лингвогеографским контактом са западномакедонским говорима и вишевековном миксоглотијом — учинила је да се на овој територији формира осам говора различите сродности. Груписање ових говора у две скупине — призренско-јужноморавског и северношарпланинског типа — огледа се, између осталог, и у различитој дистрибуцији непроширених и проширених множинских основа појединих именица и скупина именица м. р. на *-ø* и дела именица м. р. на *-а* и *-о* са значењем сродника, затим у различитој дистрибуцији множинских аломорфа *-ов-* / *-ев-*, морфолошким опстанком збирних именица на *-је* (прут — *ѝруће*) или њиховим приласком именицама м. р. (прут — *ѝрући*), опстанком (*јаре — јарићи*) или елиминацијом суплетивне множине неутрумизацијом мн. м. р. (*јаре — јарића*).

Кључне речи: граматичке основе једине и множине, прерасподела наслеђеног система основа, дивергентни развитак.

1. Овим прилогом разматра се однос граматичких основа у једнини и множини именица м. р. на *-ø* и дела именица м. р. на *-а* и *-о* са значењем сродника, затим судбина збирних именица на *-је* — њиховим морфолошким опстанком (прут — *ѝруће*) или укључивањем у систем једнинско-множинског односа (прут — *ѝрући*), опстанком суплетивне множине *јаре — јарићи* или њеном елиминацијом из система (*јаре — јарића*). Поменута питања разматрају се на материјалу српских говора у јужној Метохији и северном делу Шарпланинске области.

* Рад „Грамматичка основа именица са номинативом множине на *-и* (*муџи, синови, дедови, ѝрући, јарићи*) у јужнометохијским и северношарпланинским говорима“ настао је у оквиру рада на пројекту 1599 „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“, који се реализује уз помоћ Министарства за науку и животну средину Владе Републике Србије.

Опис дијалекатских појава врши се према стању до јуна 1999. године, када је присилном сеобом српског становништва умногоме измењена етничка и језичка слика Косова и Метохије, посебно на територији обухваћеној овим истраживањем. Тако — од јуна 1999. године у Призренском Подгору нема Срба, у Подрими је мањи део Срба опстао у Ораховцу и Великој Хочи, у Ђаковици нема Срба, у Призрену живи тридесетак Срба и одређени број присељеника словенског етничког самоодређења муслиманске вере из шарпланинских жупа, у Сретечкој жупи остао је део Сречана српског језика муслиманске вере и неколико десетина Срба православне вере, у Гори је број Горана преполовљен. Само је у Сирињићу опстао већи број православних Срба. Прекокамци, словенско муслиманско становништво из трију села у Призренском Подгору (Скоробиште, Грнчаре, Ново Село), највећим делом се нису иселили.

2. Српски говори на југозападу Косова и Метохије, налазећи се на дијалекатској ивици српског језика, у непосредном су контакту са западномакедонским говорима. Овакво суседство, са кретањем становништва из сточарских западномакедонских области ка северношарпланинским жупама, знатно богатијим водом и травом од западномакедонских, имало је за последицу прилив несрпских језичких црта у српске говоре северног дела Шар-планине и јужне Метохије.

Читава Шарпланинска област са српске и македонске стране, затим области уз шарпланински масив (јужна Метохија са српске и Полог, Горњи и Доњи, са македонске) представљају области са многим некорелативностима у језичком развоју, некорелативностима које сведоче о променљивој вишевековној доминацији становништва претежно српског или претежно источнојужнословенског карактера.

Интензитет западномакедонског утицаја на говоре обухваћене истраживањем у овом раду различит је. Највеће је снаге у горанском говору (ГГ), који је био посредник у распрострањању морфолошких западномакедонских црта у сретечком (СрГ) и прекокамском говору (ПрекГ). Поменути три говора у раду се означавају као морфолошки системи северношарпланинског типа. У ГГ у основама речи учева се некорелативност у судбини старих гласова и гласовних група — са доминацијом западномакедонске или српске еволуције у појединим сегментима, док је стабилизација морфолошких иновација западномакедонског типа изразита. У СрГ и ПрекГ у основама речи опстају резултати српске призренско-јужноморавске еволуције (*сѐн*, *дѐн*, *рѹка*, *слѹнце*), а утицај западномакедонских говора остварен је у систему облика.

Изван знатнијег утицаја из западномакедонског правца остали су говори призренско-јужноморавског типа. Ови говори захватају јужну Метохију, чија је граница на северу косовско-ресавски говор северне

Метохије. На крајњем северу јужне Метохије налази се ђаковачки говор (ЂГ), јужније од њега између реке Бели Дрим и речице Топлуве формиран је подримски говор (ПодрГ), на који се са јужне стране на-слања градски призренски говор (ПрГ). Североисточно од Подрима и Призрена формиран је подгорски говор (ПодгГ), низом особина сродан суседном северношарпланинском сиринићком говору (СиГ).

ИМЕНИЦЕ МУШКОГА РОДА НА -Ø У Н јд. ПРЕМА ТИПУ ОСНОВЕ

Једносложне именице са непроширеном
множинском основом

3. П о т в р д е

а) Призренско-јужноморавски говори:

Ц'а̀ци (: ц'а̀к „ученик“, али *ц'а̀кови* : ц'а̀к „врећа“), *му̀жи*, *о̀ш* *ко̀н'е*, *сас ко̀н'и*, *ту̀ри ња̀рсџе*, у *го̀сџи*, на *го̀сџи*, стаиш *л'исџе* (: л'ис - л'исти), *за њо ка̀рсџе*, *ка̀рви* (: кàрв), *зу̀би* (и: по зубове), *жу̀ч'и*, од *вџе*, ја̀то *вџи*, *џѝци* (: пàс, два пàса), *љу̀ди* ПодрГ, у *зу̀бе*, *го̀сџи*, *за го̀сџе*, *госџи́ма*, *џѝрњи*¹, *ко̀н'и*, *сџва̀ри*, *му̀жи*, *му̀жсима*, виде́ла *му̀же*, *мѝши*, *џшл'е њо кàрсџе*, *за ко̀н'е*, у *го̀сџи*, *го̀сџе* њмоу, *ка вџи*, *ос сџва̀ри* ПодгГ, од *мѝше*, од *вџе*, у *го̀сџе*, *лѝсџи* (и: листови), *бе́ре лѝсџе*, *с ко̀њи*, неко́лко *му̀жи*, *бра̀ви* (и: бравови), на *џрсџе*, *лѝсџи* (и: листови), *џрсџи*, *му̀жи* (и: мужеви) СиГ, *ко̀н'и*, *го̀сџи*, узел'е *му̀же*, у *вџе* ЂГ, *вџи* (вероватно ново вукóви), *го̀сџи*, *зу̀би*, на *зу̀бе*, носил'е *кàрсџе*, од *мѝше* (вероватно ново мише́ви), *му̀жи*, *џѝцима*, *џужму̀жи* (: пужмуж), *џужму̀жсима* ПрГ.

б) Северношарпланински говори:

Вџи, *му̀жи*, *за̀би*, *внџи* / *ну̀ци*, *днџи* (обично *дѐнои*) ГГ, *ос ко̀њи*, ди́зает *кàрсџи*, *за мѝши* [Павловић 1939 : 168 и мѝшови], *ће про̀ђет кàрсџи* про[з] село [уп. и Павловић 1939 : 53, 69, 113, 117...], *бра̀ви* (и: бравови), *вџи* [Павловић 1939 : 94 и вџови], *оз но̀жи* (и: но́жови), *џу̀жи*, *џужам* СрГ, *ко̀ни*, *љу̀ч'и*, *љу̀ч'има*, *му̀жсима*, у *го̀сџи*, *мѝши*, од *вџи*, *дѐни* (и *дѐнови*) ПрекГ.

Напомене о основама неких једносложних именица

4. Иако су дијалекатске разлике међу проучаваним говорима знатне, са дивергентним развитком односа форманата -ов- : -ев-, ин-

¹ О именицама чије се порекло може везати за збирне именице (тип *џѝрњи*) в. т. 25, 29–30.

вентар једносложних именица у којима се проширује или не проширује основа у множини приближно је исти, с напоменом да се у говорима призренско-јужноморавског типа јављају нешто чешће и примери са проширеном основом.

а) У говорима проучаване области неке именице јављају се с основом множине без проширења и са проширењем. Број потврда без проширења основе изразито доминира код именица *муџи*, *вуџи*, *миши*, *лишџи*, док су потврде са проширењем *вукови*, *лишџови*, *мишеви* / *мишови*, *муџеви* знатно ређе, а и чини се да се неке од њих јављају као новији нанос из других језичких варијетета.

б) Осим у ГГ, у осталим говорима именица **дѣнь* јавља се с множином *дѣнови*. У говору Брода им. дѣњ има мн. *дѣни* [Младеновић 2001 : 285]. У осталим местима Горе, спорадично и у Броду, множина је *дѣнои*.

в) У два северношарпланинска суседна говора, иначе типолошки умногоме различитим, именица *брав* јавља се са две множинске основе, с напоменом да је у СиГ мн. *брáви* обичнија, док је у СрГ присутнији тип *брáвови* / *брáови*.

г) Именица *бѹс* („ископан комад земље са травом“) има у мн. облик *бусеџи*, који се вероватно наслања на збирну именицу *бусеџе*. У партитивним синтагмама јавља се облик без суфикса *-ен* (два *бѹса*, пѣт *бѹса*). Овакав однос једнинске и множинске основе потврђен је у свим говорима области. Док је однос *бѹс* — *бусеџи* једини у ГГ, СрГ и ПрекГ, у говорима призренско-јужноморавског типа — поред наведеног — јавља се и однос *бѹсеџ* / *бусеџ* : *бусеџи*.

Однос једнинске и множинске основе *бус-* : *бусеџ-* секундаран је, са очигледним наслањањем множинске основе на једнински облик *бусен*. Судаџи по томе што је у ГГ, СрГ и ПрекГ однос *бѹс* : *бусеџи* стабилан, иновација оваквог односа једнинске и множинске основе настала је у овим говорима, па се миграцијама разнела и у јужнометохијске говоре.

д) У именици *кóв* (< кол „крађа мотка зашиљена с једне стране“) у Ср, ГГ и ПрекГ у једнини се јавља неизведени облик. У партитивним синтагмама у говорима северношарпланинског типа јављају се облици без суфикса *-ѹџ* (шѣс *кóва*). У мн. у свим говорима у употреби је изведеница *кóвџи* (северношарпланински) / *кóлџи* (призренско-јужноморавски говори).

У говорима призренско-јужноморавског типа суфикс *-(ѹ)џ* јавља се у обема основама (*кóлаџ* : *кóлџи* / *колџѣви*).

ђ) Множински облици именице *крѣс* (< крст) јављају се у говорима области без проширене и са проширеном основом. Као термин при

верском обичају по правилу се користи окамењени архаизам множине (носил'е *крсите*). У апелативном значењу у множини именица се јавља са проширењем основе (*крситови*² / *крсови* / *крсеви* / *крситеви*).

е) Именица *йоси* није потврђена у једнини ни у једном говору. Овај хришћански религиозни термин јавља се као именица ж. р. *plurilia tantum* у свим говорима хришћана: *ош* пола *йоси* ПодрГ, Пётрове *йоси* ПодгГ, Божитње *йоси*, *йоси* биле СрГ, Госпоц'ине *йоси* ПрГ, Госпојне *йоси*, Божихне *йоси* СиГ, п'рве *йоси* ЋГ.

Једносложне именице са проширеном множинском основом

5. Највећи број једносложних именица зна за проширење основе множинских облика елементом *-ов-* / *-ев-*. Оваква експанзија некадашњег наставка *й-*основе, модификованог укрштањем с наставком *-и*, захватила је у приближној мери све говоре проучаване области.³

Разлике међу проучаваним говорима јављају се на релацији: говори призренско-јужноморавског типа : говори северношарпланинског типа. Док је за говоре призренско-јужноморавског типа карактеристично чување оба аломорфа проширене множине (*сачеви* : *синови*) — са променама у дистрибуцији, дотле су у говорима који су претрпели изразитије западномакедонске утицаје оба аломорфа сведена доследно на један: *-ов-* (*кључови* : *снојови*).⁴

Избор проширене или непроширене основе у множини појединачних именица у говорима области највећим делом је стабилан код једносложних именица, а број дублетних типова множинске основе (проширена : непроширена) није велики (в. т. 4).

Аломорфи *-ов-* / *-ев-* у говорима призренско-јужноморавског типа

6. Пошто на избор аломорфа у говорима призренско-јужноморавског типа унеколико утиче вокал основе, примери су груписани по критеријуму: вокал основе + проширење основе.

² Примери се не акцентују пошто се исти облици јављају у говорима са различитим акценатским системима.

³ О дијалекатској диференцијацији говора јужне Метохије и северног дела Шар-планине в. Младеновић 2004 а.

⁴ Види карту Проширење множинске основе им. м. р. на *-о* у јужнометохијским и северношарпланинским говорима.

Ф о р м а н т -ов-:

а) -а- + -ов-: у *сваїшове*, *сас сваїшове*, *сваїшовима*, у *џ'акове*, и *да-рове*, *шаф'ови* (: шаф „шав“), *враг'ови*, да *купив сївар'ове*, *їо сїан'ове*, синови *сїан'ове* имал'е, *дар'ове*, *клас'ови*, *ражњ'ови* ПодрГ, *ай'ови* (: ап < тур. *hap* „таблета“), *враг'ови*, ка *враг'ови*, *сваїш'ови*, *оїш сваїш'ове*, од *вѣј ч'ас'ове*, *дар'ове*, *клас'ови* ПодгГ, у *сваїшове*, *оїш сваїш'ове*, *дар'ове* ЂГ, *ай'ови* (: апс), на *аїш'ове*, о[д] *тѣј дан'ове*, *жал'ови* на све стране (: жал), од *зайш'ове* (: запт < тур. *zapt* „строгост, стега“), не може *оїш љра'ове* (: пра < прах), на *сїаїш'ове*, *сан'ови*, све *сас сїра'ове* (: стра < страх) ПрГ, *сїра'ови*, *оїш клас'ове*, *дар'ове*, *џак'ове*, *брав'ови* (и брави), *бра'ови*, *їас'ови* (обично: пци, уп. два паса сэм видѣла), на *вра'ове* (: вра < врах), *ту'ров дар'ове*, *враг'ови*, *сваїш'ови*, *їо јаз'ове*, на *сїаїш'ове*, за *сан'ове* СиГ.

б) -з- + -ов-: за онѣј *д'ан'ове*, у *д'обре д'ан'ове*, *тѣј д'обре д'ан'ове*, *з'ад'ови* (: зѣд < зид), *с'ан'ови* / *сан'ови* (: с'ан) ПодрГ, *з'ад'ови*, на *з'ад'ове*, *д'ан'ови*, *їма д'ан'ове* ПодгГ, у *д'руге д'ан'ове*, *с'ан'ови*, *оїш с'ан'ове* ЂГ, *їма с'ан'ови* ПрГ, Некрстѣни *д'ан'ови*, за *д'ан'ове* СиГ.

в) -и- + ов-: *с'и'нови*, да *їде у с'и'нове*, *їриш'ови*, *јанал'е га љриш'ове*, *ч'ир'ови*, *рид'ови* (: рид), *сас сїри'цови* ПодрГ, *вир'ови*, *с'и'нови*, *с'и'новїма*, *оїш с'и'нови*, *м'оје с'и'нови*, *бик'ови*, *оїш с'и'нове*, *зид'ови* ПодгГ, *їи'рови* (: пїр), *їо љи'рове*, *с'и'нови*, *сїри'цови* ЂГ, *сїри'цови*, *їриш'ови* ПрГ, од *виру'и* (< *ви'рови*), *с'и'нови*, *с'и'нове*, *с'и'новам*, *лис'ови* (и: *ли'сти*) СиГ.

г) -е- + -ов-: имал'е *јез'ове*, *їо ред'ове*, у *џ'ей'ове*, *из л'ек'ове*, *мѣш'кови*, *зѣш'ови*, *гљѣдаш [...]* *брѣгове*, *сн'ег'ови*, *с'аз дел'ове*, у *џ'ей'ове*, а *бїл'е брѣш'ове*, *л'ѣбови* (: л'ѣба)⁵, *љек'ове*, *кер'ови*, *крѣч'ови*, *рѣч'ови*, *вѣнцови*, *м'л'ого вѣнц'ове* ПодрГ, *рѣч'ови* (: рѣч'), од *вѣј рѣч'ове*, *ме'ови* (: мѣ < мех), *брег'ови*, *сњег'ови*, *їо дрен'ове*, у *ред'ове*, *брес'ови*, *л'ѣб'ове*, *љек'ове*, *куд зей'ове*, *кл'еч'ови*, на *ш'енк'ове*, *ни л'ек'ови* ПодгГ, *д'ржим кѣкс'ове* (: кѣкс), за *зѣш'ове*, *с'аз бѣгове* ЂГ, за *гре'ове*, *дел'ови* (: дѣја < дел), *жед'ови* (: жѣд „жећ“), *рѣч'ови*, имало *фес'ове*, ка *свер'ови*, *л'ѣб'ови*, *такви гњев'ови*, *л'ек'ови*, *деф'ови* ПрГ, *гре'ови* (: грѣ < грех), *ме'ови*, *свер'ови*, *бељ'ове* (: бѣљ = покривач...), за *бељ'ове*, *їећ'ови* (: пѣћ = пед), *леб'ови*, *гре'ови*, од *гре'ове* СиГ.

д) -о- + ов-: *уц'ев вол'ови*, *в'рзувал'е до сной'ове*, *смок'ови* (: смок „смук“), *вол'ове* прѣдаде, имало *сїш'олове*, *їод м'осове* (: м'ос < мост), *сас ш'ой'ове*, *нос'ови*, *кум'ови*, *вѣже сной'ове*, *блок'ови*, *сок'ови* немал'е, *бон'ови*, *с'аз бон'ове* ПодрГ, *нос'ови*, *ноч'ови*, *сной'ови*, *рог'ови*, на *рог'ове*, *їой'ови*, *вол'ови*, *тѣј гроб'ове*, *сок'ови*, у *сной'ове*, *їой'ови* ка

⁵ Им. се наводи на овом месту, иако је у јединици устаљен новији облик *леба*.

врагóви, сѣогóви, са волóве, збѣри снойóве, болóве íмам, и волóве, у долóве ПодгГ, грóмови, бóлови, од бóлове, до ÿйóве, и рóбове (: рóб „укућанин“), с рóгове ЂГ, воловíма, гроздóви (чешће: гроздѣви), гно-
јóви (чешће: гнојѣви), ÿо ÿушóве ПрГ, волóи, сас волóве, волуи, ÿрес
снойóве, розуи, имáла волује, издíни снойóве СиГ.

ђ) -у- + ов-: бѣри куйóве, кумóви, за судо́ве, ÿруйóви, ÿо дубóве
ПодрГ, ÿруйóви (: труп „тело“), рубóви (: рúб „шав“), ÿруйóви, ÿушó-
ви, кумóви, кумовíма, у судóве, у дубóве, ушóви (: úт „сова“), не íша
у судóве ПодгГ, праи́л’е судо́ве, у кумове ЂГ, на кукóве ПрГ, у кумó-
ве, ÿушóви, ÿруйóви, судóви СиГ.

е) -р- + ов-: кáрсѣови се носíл’е, ÿо кáрсѣове, íма и кáрсове,
кáршове, ÿáрсѣови (обично: пáрсти) ПодрГ, крсѣóви, сáрѣóве, крѣóви
(: крт „кртица“) ПодгГ, праи́ кáрсѣове, ни ÿáрсѣове, ÿо ÿáрсѣове, вѣ́
кáрсове ЂГ, за кáрвóве, кáрсѣóви, сас кáрсѣóве, кáрѣóви, видѣла шíар-
кóве (: штáрк „рода“) ПрГ, крѣóви, врóви СиГ.

7. Ф о р м а н т -ев-:

а) -о- + -ев-: овѣ́ гоч’ѣви, у кошѣ́ве, крше́ве бíло, гроздѣ́ви, ножѣ́-
ви, Некáртѣ́ни ноч’ѣви, дворѣ́ви ПодрГ, гочѣ́ви, праи́ ножѣ́ве, у кошѣ́-
ве ПодгГ, сас гочѣ́ве, о́стре ножѣ́ве ЂГ, гроздѣ́ви (ретко и: гроздóви),
у кошѣ́ве, гнојѣ́ви (ретко и: гнојóви), гоч’ѣве, у стрѣ́д дворѣ́ве, ножѣ́ви,
ноч’ѣви ПрГ, ножѣ́ви, гочѣ́ви, носѣ́ви, ÿо роíѣ́ве СиГ.

б) -у- + -ев-: кључ’ѣви, ÿушѣ́ви ПодрГ, жуљѣ́ви, кључ’ѣви, да́ди
кључ’ѣве, ÿо ÿушѣ́ве ПодгГ, кључ’ѣви, кључ’ѣве, до ÿушѣ́ве ЂГ,
жуч’ѣви, кључ’ѣви ПрГ, ÿужѣ́ви^б, ÿушѣ́ви (и: путóви), мужѣ́ви (и: му-
жи), мужѣ́вам, мужевíма, ÿрушѣ́ви СиГ.

в) -и- + -ев-: ош́ сѣрич’ѣ́ве, íмам сѣрич’ѣ́ве, сѣричѣ́ви, мишѣ́ви
(и: мíшши), ÿришѣ́ви, ÿрише́ви ПодрГ, сѣрич’ѣ́ви, сѣрич’ѣ́ве ПодгГ,
сѣрич’ѣ́ви, сѣрич’ѣ́вима ЂГ, ош́ мо́је сѣрич’ѣ́ве, од мишѣ́ве (и: мíшши),
л’исѣ́ви, ÿришѣ́ве ПрГ, ÿрише́ви, ош́ ÿрише́ве, сас ÿрише́ве, сѣриче-
вíма СиГ.

г) -а- + -ев-: дел’íл’е ÿлацѣ́ве, крајѣ́ви, сáч’ѣви, жарѣ́ве ПодрГ,
крајѣ́ви, царѣ́ви, краљѣ́ви (али: ца́ров, краљóв), жарѣ́ви, класѣ́ви (:
клас), те́л сач’ѣ́ве, имáл’е сѣанѣ́ве, на сѣанѣ́ве, те́л класѣ́ве, жарљѣ́ви
(: жар, вероватно преко жарље, в. т. 29 д) ПодгГ, на́ши царѣ́ви, ÿош́
сач’ѣ́ве, краљѣ́ви ЂГ, купíсмо ÿлацѣ́ве, у крајѣ́ве, сач’ѣви ПрГ, класѣ́-
ви, сачѣ́ви, жарѣ́ви (и: жарљи), краљѣ́ви, у сѣанѣ́ве СиГ.

^б У СиГ и синоними: ÿуж-мúж : ÿуж-мúжи, ÿужáлька : ÿужáлке, ÿужóуке :
ÿужóуке.

ПРОШИРЕЊЕ МНОЖИНСКЕ ОСНОВЕ ИМ. М. Р. НА -Ø У
ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА

- ▲ подримски говор
- ⊕ ђаковачки говор
- подгорски говор
- ⊗ подгорски говор са антепенултимским акцентом
- сирнићки говор
- горански говор
- сретечки говор
- ⊙ призренски градски говор
- ⊙ прекокамски говор

- I – проширење -ов- (синови) и -ев- (кошеви)
- II – проширење -ов- (<-ов- и -ев-; синови, кошеви)

д) -р- + -ев-: *й'рсїеви* ЂГ, *крсеви*, *крсїеви*, турїле *крсеве*, *йрсїеви*, на *йрсїеве* ПодрГ.

Напомене о дистрибуцији аломорфа *-ов-* / *-ев-*
у говорима призренско-јужноморавског типа

8. а) На избор аломорфа *-ов-* или *-ев-* у највећем делу примера утичу два критеријума: вокал основе и природа финалног сугласника основе. Због недоследности, међутим, пре се може говорити о претежном важењу принципа дистрибуције него о апсолутној доследности у примени.

Природа ивичне дијалекатске области и сусрет различитих језичких система у дужем временском раздобљу, са дуготрајним миграцијама из економских разлога са Шар-планине у јужну Метохију становништва северношарпланинског језичког типа, утицали су на то да се некада јављају и дублети који су резултат мешања становништва различитих дијалекатских типова.

О значају даљинске дисимилације за дистрибуцију аломорфа говори чињеница да у грађи нису пронађени примери у којима је употребљен аломорф *-ев-*, чак ни иза предњонепчаних сугласника, ако је у слогу једносложне речи *-е-*. Тако је увек, у различитим говорима: *јежови*⁷, *јежове*, *јежовима*, *кречови*, *клећови* / *кл'ечови*, *йећови*, *речови*, *бељови* итд.

Тежња да се избегне *-е-* у основи и *-ев-* присутна је и у множини именицама изведених на *-(а)ц* (*вѣнац*), па се у Подрг и ЂГ спорадично јављају и примери типа *вѣнцови* (в. т. 13 б).

Тежња да се избегну исти вокали у основи и проширењу није од пресудног значаја када је у питању однос *-о-* (из основе): *-о-* (из проширења *-ов-*). Однос *-о-* : *-ов-* јавља се у већем броју примера када је сугласник основе испред проширења непредњонепчани (*волови*, *снојови*, *смокови*). Највећи број примера са *-о-* у слогу основе и предњонепчаним сугласником на крају основе имплицира аломорф *-ев-* (*гочеви*, *ножеви*, *кошеви*). Има, међутим, и примера у којима *-о-* из основе утиче на избор *-ев-* у наставку иако је сугласник основе непредњонепчани (*гроздеви*, *двореви*, *носеви*). Иако овакво ширење *-ев-* није захватило већи број именица, оно свакако указује на то да је систем у превирању и да су се у настанку правила дистрибуције аломорфа срели различити дијалекатски системи.

⁷ Због различитих прозодијских типова ових именица у различитим говорима, примери се не акцентују.

На поремећај дистрибуције *-ов-* / *-ев-* у говорима призренско-јужноморавског типа упућују и примери типа *ноч'ови*, *гној'ови*, *кош'ови*, *ѝриш'ови* (: *приш* < *пришт*), забележени, додуше, у насељима ПодгГ према којима се кретала снажнија усељеничка струја из сретечког правца (са уопштеним *-ов-*, в. т. 9–10). Ова подгорска насеља су, затим у непосредном суседству са прекокамским селима (са уопштеним *-ов-*, в. т. 9–10). Изван поменутих подгорских насеља однос *-о-* + предњонепчани сугласник (из основе) + *-ев-* остаје.

Одређену експанзију показује аломорф *-ев-* у једносложним речима када је вокал основе *-а-* а сугласник основе непредњонепчани глас (*сѝаневи*, *класеви* / *класѝеви*).

б) Именица м. р. *лѣба* / *л'еба*⁸ у свим говорима области у јд. има нетипичан однос наставака и типа деklinационог обрасца. У Нјд. и ОПјд. устаљен је новији облик на *-а*. У Дјд. и Лјд. именица се понаша као именица м. р. на *-ѵ* (*ѝма ѝо лѣбу*), у множини се јавља са проширењем *-ов-*: *лебови* / *л'ебови* / *л'ебои*.

в) Именица *ѝуѝ* јавља се са оба аломорфа (*ѝуѝеви* / *ѝуѝови*) у свим говорима пизренско-јужноморавског типа. Обичнија је множинска основа *ѝуѝев-*и. На могућност дисимилативног утицаја *-у-* из слога основе упућује и облик *ѝруѝеви* (поред *ѝруѝови*).

г) Именице из којих испада *-ѝ* из финалних сугласничких група *-сѝ*, *-шѝ* множину граде на два начина: према актуелној једнини (*кр-сови*, *мосови*, *ѝришови* / *ѝришеви*) или према облику са *-сѝ* (*крсѝови*, *мосѝови*, *ѝришѝови* / *ѝришѝеви*). Ово двојство је присутно и у облику ових именица у партитивним синтамама (два *м'оса* : два *м'осѝа*, два *крса* : два *крсѝа*).

Као последица поремећене употребе у именицама типа *крс* — *кр-сови* / *крсѝови* / *крсѝеви* / *крсеви* овом типу пришле су и именице *нос* : *носеви* / *носѝеви* / *носови* / *носѝови*, *клас* : *класови* / *класѝови* / *класеви* / *класѝеви*.

д) Неколико им. на *-с(ѝ)*, *-з(ѝ)* јавља се са оба аломорфа множинске основе: (*крс* :) *ѝо к'рсѝове* / *к'рсове* / *крсѝ'ови* : *крсеви* / *крсѝеви*; (*прс* :) *ѝрсѝови* : *ѝрсѝеви*, (*нос* :) *носеви* / *носѝеви* : *носови* / *носѝови*, (*клас* :) *класови* / *класѝови* : *класеви* / *класѝеви*, (*гр'бз* :) *гроздеви* : *гроздови*, (*лис* :) *лисѝови* : *лисѝеви*, (*приш* :) *ѝришѝови* / *ѝришови* : *ѝришѝеви* / *ѝришеви*.

⁸ Овакав продор старог партитивног генитива у номинатив није захватио друге именице у говорима проучаване области, па је у јужнометохијским и северношарпланинским говорима: *сирење*, *лук*.

ђ) Једносложне именице из којих је испало -х најчешће нису промениле род (в. т. 17–19), а јављају се по правилу проширене елементом -ов-: *сѝраови, ѝраови, греови, смеови*.

е) Од именица с основом на -ц- у једнини, једносложних (*сѝрици*) и двосложних (*ја́рац — ја́рцеви*, в. т. 13), у множини се основа најчешће проширује формантом -ев- у ЂГ и ПодрГ. У ПрГ и ПодрГ поред обичног *сѝрич'еви* јавља се и *сѝрицови*.

ж) Множинска основа новије именице *сѝтан* у већини говора призренско-јужноморавског типа проширена је формантом -ев- (*сѝтаневи*). Није јасно порекло оваквог проширења, осим ако се не наслања на мн. им. *куће* (: *кућа*).

Судбина аломорфа -ов- / -ев- у говорима северношарпланинског типа

9. Потврде:

Волој, сѝној, јадој, кл'ећој, дворој, ридој (: рид „хрид“), *гнојој, бројој, сѝва́рој, јадој, снóйој* [за ГГ в. и примере у Младеновић 2001 : 287] ГГ, *во́лови, в́рови, снóйови, ца́мови, у судо́ви, грóбови, сѝо́лови, кл'учови, но́жови* (и но́жи), *кра́лови*⁹, *дэ́нови, ва́рови* (: ва́р „креч“), *ца́рови* (али *царевá-ћерка*), *сѝнои, сѝра́вови* (: *стра́в < страх*), *сѝра́ови* (: *стра́*), у *сва́шови, до́ђоа сва́шови, но́сови*, ни па́сле *бра́вови* (и *бра́ви*), чу́кает *го́чои, у дво́рови, има дэ́нови, зéшови, кумови, ѝру́шови, кле́хови* (: *клећ*), *ѝе́хови* (: *пећ*), *снóйови*, но́си рукој́ћи за *снóйои, сње́гови, ос сѝа́йои, судови, ѝро́њови* (: *троњ „кревет“*) СрГ, *у́дри во́лови, жа́рови, ѝу́жови, ѝред бра́вови, со во́лови, го́ч'ови, смо́кови, у ко́шови, дэ́нови* (и *дэ́ни*), *сва́шови, во́да у судо́ви, к'рсови* (: *к'рс*), *зéч'ови* (: *зéч' „зет“*), *кл'éч'ови* (: *кл'éч' „клет“*), *ѝéч'ови* (: *пéч' < пећ „пед“*), *ри́шови, ѝу́шови, дво́рови, ѝру́шови, клáсови, кл'уч'ови, са́ч'ови, би́кови, ду́бови, но́жови, к'рш́ови, ѝру́шови, ро́ови, но́сови, гно́јови, сѝа́йо-ви, ва́рови* (: *ва́р „креч“*, исп. и *варосѝван'е „кречење“*), *ѝро́н'ови* (: *тро́н' „соба за младенце“*), *бра́шови* (обичније: *бра́ч'а*), *ѝ'рнови, з'рмови* (и: *г'рмина*) ПрекГ.

10. а) Потирање опозиције -ев- / -ов- у корист -ов- једна је од маркантних западномакедонских морфолошких иновација у говорима северношарпланинског типа. С обзиром на обим присутности македо-

⁹ Павловић 1939 : 167, 168 наводи *кра́љеви*. Овај облик је позајмљен, на шта упућује и чињеница да се бележи у песми у којој има и других дијалекатски неаутохтоних особина.

низама у овим говорима, може се закључити да је утицај најпре остварен у ГГ, па се отуд раширио на СрГ и ПрекГ.

б) Сама судбина множинског елемента *-ови* различита је у ова три говора. У ГГ наставак *-ови* имао је судбину у духу иновације западномакедонских говора: после испадања *-в-* у интервокалном положају наставак *-ои* се најчешће своди на дифтоншку секвенцу *-oi*.¹⁰

У СрГ *-в-* из *-ови* факултативно испада, посебно у говору виших насеља, ближих горанском говору. У сретечким насељима уз реку Бистрицу *-ови* је стабилније. Уочава се, даље, да је *-в-* у наставку *-ови* подложније испадању у говору муслимана Сретечке жупе и у нижим селима, што се објашњава знатнијим контактом становника муслиманске конфесије села уз Бистрицу са истоверним становницима Сретечке жупе у вишим селима, који су сви исламизовани. И онда када се наставак *-ови* сведе на *-ои*, вокалска група у СрГ најчешће опстаје.

У ПрекГ устаљено *-ови* стигло је као траг горанског и сретечког утицаја. Близина ПодгГ са стабилним *-в-* у форманту *-ови / -еви*, али и српски подгорски слој у укупној етнолингвистичкој конструкцији Прекокамаца [в. Младеновић 2004 : 255], учинили су да је у овом говору */в/* остаје, мада се у секвенци *-ови* факултативно изговара као билабијални глас.

Именице са непостојаним вокалом у основи

Говори призренско-јужноморавског типа

11. Испадањем непостојаног вокала из облика зависних падежа, ове именице мењају слоговну структуру. Иако граматичка основа множинских облика већине ових именица постаје једносложном, множински облици чешће остају непроширени. Према броју примера захваћених проширењем множинске основе говори призренско-јужноморавског типа групишу се у два дела.

12. Потврде без проширења основе:

-(а)ц: *сѝа̀рци*, *ја̀рци*, *ју̀нци*, *за̀јци* (: зајац, в. т. 14 ђ), *ѝеја̀ци* (< телци), *мо̀љци*, кола имава *сѝу̀йце*, *ѝро̀сци*, *сѝрци* (: сирац), *свѐци*, *Немци*, *вѐнци*, за *мушкар̀це*, *Призрѐнци*, *јагѝ̀нци* (: јагње, са суфиксом *-е*; није потврђен деминитив на *-ѝц*), *Иѝал'ија̀нци*, донесе *кана̀фце* (: канавац), са *конѝйце* ПодрГ, *гр̀нци* (: грнац), *ју̀нци*, *оѝи кѝнѝце*, од *мо̀љце*,

¹⁰ О овој особини у ГГ и њеној распрострањености у западномакедонским говорима в. Младеновић 2001 : 287.

-(а)л - ов-: *орло́ви, њеџло́ви, њеџло́вима, коџло́ви* Подрг, *њеџло́ви, њеџловима, о́рлови*, млого *њослови* ЂГ, и *коџло́ви, орло́ви, њеџло́ви* Прг, *њеџло́ви* (и *пџтли*), *њеџло́вам, коџло́ви* (и *котли*), *орло́ви* (и *орли*), *орлови́ма* (: *ора́во < орао < орал, и о́роџ*) СиГ.

-(а)к - ов-: *сџс њрашкóве, меџкови*, млого *ћошкóве, њо ћошкóве, рућкóви* Подрг, *њрашкóви, руч'кóви* Прг, спре́ма *ручкóве, меџкóви* СиГ.

-(а)т-ов-: *лаќџови* (и *лаќти*) Подрг, *лакџо́ви* Подг, *до лаќџо́ве* ЂГ, *лакџо́ви* (: *лаќат, два лаќта*) СиГ.

-(а/е)м-ов-: у *јармо́ве, њма зајмо́ве* Подг, *зајмо́ви* (: *зајем*) Прг, *јармо́ви, ујмо́ви* (у́јам / у́јем, два у́јма) СиГ.

-(а)њ-ов-: *режњóви* СиГ.

Напомене о именицама с непостојаним вокалом

14. а) По непроширеној / проширеној множини двосложних именица на -(а)џ (*ја́раџ*) говори призренско-јужноморавског типа подељени су у два дела (в. карту Множина именица типа *ја́раџ* у јужнометохијским и северношарпланинским говорима).

Северни део јужне Метохије (Подрима — Ђаковица) захваћен је знатнијим продором ширења множинске основе ових именица (*ја́рџеви, ко́лџеви*). О продуктивности овога типа у ова два говора сведочи и *вџнцеви*, поред *вџцови*, са појавом проширења -ев- иза слога основе с вокалом -е-, што иначе није у инвентару код избора аломорфа -ев- једносложних именица (в. т. 8 а).

Иновација типа *ло́нџеви* у ЂГ — у мојој грађи потврђена већим бројем примера — није забележена у материјалу М. Стевановића [Стевановић 1950]. На могуће ширење у последњих педесетак година из подримског правца може упућивати чињеница да је у Ђаковици много одива из Подрима.

Продуктивност типа *ло́нџеви* у Подрг и ЂГ део је опште особине ширења множинске основе у ова два говора. Поред знатног броја примера типа *ло́нџеви*, проширење множинске основе у само ова два говора присутно је и у другим именицама: *зубóви, њ'рсџови, гавра́нови, соко́лови, аси́јалови*.

Проширивање множинске основе именица на (џ)џ карактерише и суседне севернометохијске говоре косовско-ресавског типа [Букумирић 2003 : 189], па се присутност ове особине у Подрг и ЂГ може довести у непосредну везу са овом особином у северној Метохији. И ова особина Подрг и ЂГ, са низом других (прозодијски систем, боља очуваност флексије него у осталим јужнометохијским говорима, рефоно-

логизација квантитета у квалитет итд.), сведочи о ближним дијалекатским контактима северног и јужног дела Метохије пре знатнијег продора албанског становништва између ове две српске целине у XVIII и каснијим вековима.

Изван ПодрГ и ЋГ проширењем основе захваћена је именица *оџац* (*очеви* у свим говорима, у ПодрГ и ЋГ и *оџеви*).

б) Именице са предњонепчаним финалним палаталним сугласником основе *-(а)љ-*, *-(а)њ-* имају најчешће проширење *-ев-*. Избор *-ев-* код неких именица подстакнут је и избегавањем лабијализованог вокала у основи и проширењу (уп. *огњеви*, *уѓљеви*). О значају палаталног сугласника сведоче и *режњеви*, *жрвњеви*.

Множина *овсеви* (уп. и *крсеви*, *крџеви*, *носеви*, в. т. 8 д) говори да постоји тенденција — додуше у делу примера потпомогнута дисимилацијом према *-о-* у слогу основе — да се иза *-с-* јавља формант *-ев-*.

в) Двојство облика множинске основе им. на *-(ь)л* код именица *коџлеви* : *коџлови*, *орлеви* : *орлови*, а одсуство двојства у *џеџлови* сугерише да су облици *коџлеви*, *орлеви* настали као резултат избегавања истог вокала у слогу основе и множинском форманту *-еви*.

г) Ретки примери у којима се множина гради додавањем множинског наставка на основу Нјд. у СиГ (*огањи*, *јарами*; али у овом говору и: *огњеви*, *јармови*) не утиче на укупну оцену о стабилности грађења множинске основе без непостојаног вокала у говорима призренско-јужноморавског типа.

д) У свим говорима призренско-јужноморавског типа мн. им. **jazvъсь* гради се додавањем *-и* на основу коју чини Нјд. *јазбџи* (: *јазбџ / јазбџ* „јазавац“), у ГГ *јазбеци*; у СрГ и ПрекГ *јазмеци* СрГ, ПрекГ.

ђ) Ни у једном говору проучаване области нема множине типа *зајеци* / *зајаџи*¹³ (уп. **zajęсь*), већ је однос *зајаџ* — *зајџи* (у говорима призренско-јужноморавског типа) или *зајец* — *зајџи* (у говорима северношарпланинског типа). У именици *зајаџ* / *зајец* са множином *зајџи*, *-а-* / *-е-* у *-аџ* / *-еџ* идентификовано је са непостојаним *-а-* / *-е-* < *ь* преко идентификације са суфиксом *-аџ* / *-еџ* < *-џи*.

Говори северношарпланинског типа

15. Потврде

а) Без проширења основе:

¹³ М. Павловић (Павловић 1939 : 39) наводи за СрГ и *зајаџ* — *зајаџи*, облик који у мом материјалу није потврђен.

-(е)ц-: *јунци* (: *јунец*), *вра̀нци*, *до̀вџци*, *цр̀џци*, *глу̀шци* (: *глу̀шец* „миш“), *за̀јци*, *за̀јцам* ГГ, *ша̀нци* (: *ша̀нец*), *за јунци*, *зад за̀јци*, *Мушњиковци*, *Аљабаковци*, *ја̀ганци* / *ја̀гџнци* СрГ, *ја̀рци* (: *ја̀реп*), *гџ̀рнци* (: *гџ̀рне*), *мо̀љци*, *за̀јци* (: *за̀ец*), *Гџ̀рнчарци*, *Врбич'анци*, *Навесеџци* (: *Навесеџ* „становник Новог Села“), *Призренци*¹⁴ ПрекГ.

-(о)к-: *бо̀сиљци* (: *бо̀сиљок*), *на̀виљци* ГГ¹⁵, *вр̀зуљци* (: *вр̀зуљок*), *за̀врџци* (*за̀врџок* „чвор у везивању“; и: *за̀врџоци*) СрГ, *о̀јанци* (и *чешће*: *о̀јанке*), *за̀лиц* (: *за̀лак*) ПрекГ.

-(о)т-: *ла̀кћи*, *со но̀кћи* ГГ, *од но̀кћи* (: *но̀кот*) ПрекГ.

-(а)т-: *но̀кћи* (: *но̀кат*), *ла̀кћи* (: *ла̀кат*, и: *ла̀ктови*) СрГ.

-(е)в- [*<* - (е)л]: *и́еџл'и*, *ко̀џл'и*, *о̀рл'и* ГГ.

Нјд. + и: *и́еџеџи*, *о̀реџи*, *ко̀џеџи*, *ко̀џел'и*, *и́еџел'и*, *о̀рел'и*, *ла̀коћи*, *но̀коћи*, *мо̀зоци* (: *мо̀зок*), *во̀соци* (: *во̀сок*), *и́есоци* (: *песок*), *чешћврџоци* (: *четврток*), *и́оруџоци* (: *поруџок* „доруџак“), *чешџљи*, *ка̀шељи*, *свџкори* (: *свџкор*) ГГ, *за̀врџоци*, *и́оруџоци* / *и́оруџеџи* (: *поруџок* / *поруџек* „доруџак“), *о̀гењи*, *ко̀џеџи*, *и́еџеџи*, *о̀реџи* (: *о̀рев*), *чешџљи*, *ка̀шељи*, *у̀јеџи*, *за̀јеџи* СрГ, *о̀реџи* (: *о̀реџ* „орао“), *ко̀џеџи*, *и́еџеџи*, *о̀ген'и* ПрекГ.

б) Са проширењем основе:

-(е)ч - *ев-* [: -(е)ц]: *о̀чеџи*¹⁶, *о̀чеџам* не зборите СрГ.

-(о)к - *о[в]-*: *бисџљкои* ГГ.

-(о)т - *о[в]-*: *ла̀кћои*¹⁷, *но̀кћои* ГГ, *ла̀кћоџи* (: *ла̀кот*) ПрекГ.

-(е)л - *о[в]-*: *и́еџлои*, *ко̀џлои*, *о̀рлои* ГГ, *ко̀џлоџи*, *и́еџлоџи*, *и́еџлоџам*, *о̀рлоџи*, *на о̀рлоџи* СрГ, *о̀рлоџи*, *ко̀џлоџи*, *и́еџлоџи* ПрекГ.

-(е)њ - *о[в]-*: *о̀гњои* ГГ, *о̀гњоџи* СрГ, *о̀гн'оџи* (: *о̀ген'*) ПрекГ.

-(е)љ - *о[в]-*: *чешџлои*, *ка̀шљои* ГГ, *чешџлоџи* Ср.

-(е)м - *о[в]-*: *ја̀рмоџи* (: *ја̀рем*) СрГ.

-(а)р - *о[в]-*: *свџкроџи* (: *свџкар*), ни *свџкроџам* ни *свџкрџам* СрГ.

О појединим именицама и скупинама именица

16. а) Посебну скупину именица на сложени суфикс *-овџи* / *-евџи* (придевски присвојни суфикс *-ов* / *-ев* + -именички суфикс *-џи*) пред-

¹⁴ У овом је говору доминантан тип карактеристичан за ГГ — имена становника претежно се изводе суфиксом *-(ј)анин*: *Љубиџдани* : *Љубиџданин*, *Врбичанин*, *Дојничанин*.

¹⁵ У ГГ множина им. *о̀јенок* и *на̀зоџок* гласи *о̀јенке*, *на̀зоџке*.

¹⁶ Наслеђени резултати палатализација у овој именици добро су очувани, осим у Подрг, у коме се јавља и *о̀џеџи* (в. т. 13 а).

¹⁷ О пореклу *-ћ* у именицама *ла̀коћ*, *но̀коћ* в. Младеновић 2001 : 220–221.

МНОЖИНА ИМЕНИЦА ТИПА *orьlv у ЈУЖНОМЕТОХИЈСКИМ
И СЕВЕРНОШАРПЛАНИНСКИМ ГОВОРИМА

- ▲ подримски говор
- ⊕ ђаковачки говор
- подгорски говор
- ▣ подгорски говор са антепенултимским акцентом
- сирнички говор
- горански говор
- сретечки говор
- ⊞ призренски градски говор
- прекокамски говор

I – орлови

II – ореви / орефи

стављају имена родова мотивисана им. м. р. на -*ø* или -*o*. Имена родова овога типа, посебно продуктивна у оближњим македонским говорима, карактеристична су за ГГ (*Бајрамофци, Глухџирофци, Мил'енкофци, Вељановци, Ђуровци, Л'ековци*). Примере в. и у Младеновић 2001 : 287) и ПрекГ (*Бајреџофци, Јусуфофци, Шабанофци, Цафирофци, Аљиамеџофци, Реџ'офци*).

Имена православних родова у Сретечкој жупи обично су без елемента -*џу* у суфиксу (*Бџцови, Маркови, Коачови, Паљови, Зивгови, Шиљкови, Лазови, Мандушови, Курџови, Совџеви*), док је у говору муслиманског живља модел *Бајреџовци* устаљен ближим контактом са горанским антропонимијским моделом.

У ПодгГ су имена типа *Трајкофци* ретка. Од им. м. р. на -*ø* или -*o* основни модел имена родова је од поименичених придева у ПодгГ и СиГ (*Пиркови, Драгеџови, од Марџинове* ПодгГ, *Давидови, Сианомирови, Сјалетџови* СиГ).

б) Осим у именици *очеви* (: *отец*), ни у једном говору северношарпланинског типа није потврђена проширена основа од именица на -(*џ*)*и*. Непроширивањем основе ови говори чине целину са суседним говорима призренско-јужноморавског типа типа — СиГ, Подг и ПрГ, јасно се одвајајући од севернијег дела јужне Метохије (в. т. 14 а).

в) Продуктивним типом грађења множине именица са реконструисаним непостојаним вокалом (осим од именица изведених суфиксом -*џу*), када се множински наставак -*и* додаје на основу коју чини Нјд. (*огеџи, коџеви, џеџеви*), говори северношарпланинског типа јасно су одвојени од говора призренско-јужноморавског типа, који за овакву множинску основу не знају или је број потврда, пре свега у СиГ, занемарљив.

Множином типа *огеџи* ове именице су пришле именицама без непостојаног вокала. Множина *огеџи* посебне је продуктивности у ГГ, одакле је пренета у СрГ, пре свега у насеља Сретечке жупе у суседству са Гором.

Овакво преобликовање у ГГ и СрГ, али и богатство конкурената множинске основе од именица са непостојаним вокалом у овим говорима (в. т. 16 д), упућују на сусрет различитих језичких система, па и на контакт са несловенским језичким структурама, што је за последицу имало тежњу да се отклони систем са више основа у парадигми.

У једнини (укључујући и облике именица у партитивним синтагмама) у ГГ и СрГ оваквог ширења основе у зависним падежима нема (*оџи џеџила, на орла, орлу, два џеџила, пет лажла, седом коџила*).

У ПрекГ тип *огењи, њеџефи* мање је снаге од оне ГГ и СрГ због близине говора призренско-јужноморавског типа и јужнометохијског слоја у етнолингвистичкој композицији Прекокамаца. О присутности метохијско-подгорског слоја у ПрекГ сведочи добро чување *-в-* у множинском форманту *-ови* (в. т. 10 б).¹⁸

Слаби трагови множинских облика типа *огањи* у СиГ — који не доводе у питање типолошку припадност овог северношарпланинског говора призренско-јужноморавском типу — резултат су лингвогеографског положаја Сиринића и контакта западног дела ове жупе са Сретечком жупом.

г) У СрГ им. *јаганци / јагџци* остала је у м. р. у мн. У ГГ и ПрекГ ова им. пришла је им. с. р. у мн. па гласи *јагџца*, чиме је у ПрекГ остварена неутрумизација горанског типа. Оваква елиминација дефектног односа *јагџе — јаганци* у духу је опште елиминације типа са с. р. у јд. а м. р. у мн., манифестованог код именица типа *јаре — јарићи*, који је у ГГ и ПрекГ замењен типом *јаре : јарића* (в. т. 34).

д) Због богатства типова множинских основа им. на *-(њ)л* у ГГ оне се издвојено разматрају. То се односи на им. *коџеф, ореф, њеџеф*. Овим именицама због заједничког елемента *-еф* придружила се и им. *њеџеф* (идентификацијом *-еф < -ел са -еф < -ел < -њл*). Од ових именица у ГГ потврђена су четири типа множинске основе:

а. Без проширења основе: *њеџл'и, коџл'и, орл'и, њеџл'и*.

б. Са проширењем основе елементом *-ои (< -ови)*, који се додаје на једносложну основу: *њеџлои, коџлои, орлои, њеџлои*.

в. Са основом Нјд. на коју се додаје наставак *-и: њеџефи, орефи, коџефи, њеџефи*.

г. С основом на *-л-*, која може бити траг Нјд. са сачуваним *-л* на крају слога, на коју се додаје наставак *-и: коџел'и, њеџел'и, орел'и, њеџел'и*. Овакви облици могу, међутим, бити и контаминација два типа: *њеџл'и* и *њеџефи*, са продором елемента *-е-* из типа *њеџефи*.

д. Говори који са ГГ показују морфолошку сродност, у судбини ових именица показују само делимичну сличност са ГГ. Тако су у СрГ и ПрекГ присутни типови *орефи, коџефи, њеџефи* (ПрекГ), *коџеви, њеџеви, ореви* (СрГ), али и тип: *орлови, коџлови, њеџлови* у оба говора.

¹⁸ На јужнометохијски супстрат у овом говору упућује и развијање метохијског Дмн. типа *синовима*, Зл. мн. презента *носив*, чиме се ПрекГ јасно одваја од ГГ и СрГ.

ђ) Типу именица са множинском ос­но­вом ко­ја се за слог скраћу­је у од­но­су на Нјд., у ГГ при­ш­ле су и и­ме­ни­це на -ен / -ењ: *ка́мен / ка́­мењ, њла́мен/ њла́мењ, ко́рен / ко́рењ*. Потврђена су три мор­фо­лош­ка ти­па мно­жи­не ових и­ме­ни­ца:

а. Са ос­но­вом ко­ја је јед­на­ка са Нјд.: *ка́мењи, њла́мењи, ко́рењи*.

б. Са ос­но­вом из ко­је ис­па­да -е- из фи­нал­ног сло­га ос­но­ве: *њла́м­њи, ка́мњи, ко́рњи*.

в. Са ос­но­вом из ко­је ис­па­да -е- из фи­нал­ног сло­га ос­но­ве а на ос­но­ву се до­да­је е­ле­мент -ои (< -ови): *ка́мњои, њла́мњои, ко́рњои*.

У овим и­ме­ни­ца­ма је су­фикс -ен, -њи и­ден­ти­фи­ко­ван са су­фикс­ом -ен (< *-ън).¹⁹

г. Горанског су порекла у ПрекГ множински облици *ка́мнови* (: ка́мен), *ко́рнови* (: ко́рен). Изван преобликовања у ПрекГ остала је именица *њла́мени* (: пла́мен).

ђ) У ГГ им. *ла́коћ* („лакат“) зна за три типа множинске ос­но­ве: а. ос­но­ва из ко­је ис­па­да полугласник у слабом положају (*ла́кћи*), б. ос­но­ва из ко­је ис­па­да полугласник у слабом положају па се на ос­но­ву до­да­је е­ле­мент -ои (< -ови) (*ла́кћои*), в. ос­но­ва ко­ју чини об­лик Нјд. а на ко­ју се до­да­је на­ста­вак -и (*ла́коћи*).

е) Само у ГГ из гра­ма­тич­ке ос­но­ве ма­њег бро­ја двосложних и­ме­ни­ца ис­па­да во­кал из фи­нал­ног сло­га, па и­ме­ни­ца двосложног ко­ре­на по­ста­је јед­но­слож­ном. На овако створену ос­но­ву до­да­је се формант -ои (< -ови): *ку́ршмои* (: ку́ршум), *де́врои* (: де́вер), *њи́љмои* (: њи́љим). На­ста­нак оваквих об­лика под­ста­кнут је ана­ло­ги­ји пре­ма об­лици­ма ти­па *и́еџеф — и́еџл’и*.

Мно­жи­на и­ме­ни­ца из ко­јих је ис­па­ло -х

17. Именице м. р. из којих је испало -х на крају ос­но­ве нај­чешће ни­су про­ме­ни­ле ни род ни деклинациони тип.

18. Потврде

а) Говори при­зрен­ско-јуж­но­моравског ти­па

Сиромáси, њџџбúси (: тџџбú), *ора́си* (: ора́) ПодрГ, *даóви / даóви* (: да́ / да́ „дах“), *ко­жу́ви* (али и: *ко­жувч’ич’е / ко­жувч’е*), *и́раóви, њџџ­буи / њџџбúси* (: тџџбу, по тџџбуу), *шеóви* (: ше́ < шех „дџџишки старе­шина“), *сиромáи* (: сирóма; сиромáа — сиромáу) ПрГ, *меóви* (: ме), *сиромáши* (: сирóма; сиромáга — сиромáшима), *ора́си, од ора́се* Подг, *ора́си / ора́ви* (: ора́), *и́рбúси* (: тџџбу, али и: тџџба : тџџбе), *греóви* (: гре́),

¹⁹ Више о овоме в. у Младеновић 2001 : 138.

меóви (: мé), *йуóви*, да утéпам *йуóве* (: пý), *кожýси* / *кожýши* (: кóжуш / кóжуф), *греóви* СиГ.

б) Говори северношарпланинског типа

Мéои, *греóи*, *смéои*, *йраóи*, *сирóмаи*, *йрбуи* ГГ, *йрбуци* (: трбу), *кóжуци* (: кóжув) и *кóжуви* (: кóжуф / кóжув), *йрбуви* (: трбувф), *сйраóви*, *йуóви* (: пýв) СрГ, *сирóмаи*, *йраóви* (: пра) ПрекГ.

Напомене о неким именицама

19. а) Именица „кожух“ потврђена је са различитим завршецима. Примери типа *кóжуф* / *кóжув*, судећи по елементу (кожу)-в/-ф, упућују на лексички нанос из македонских говора. Ситуација у СрГ и ГГ је јасна (*кóжуф* / *кóжув* : *кóжуви*). У СиГ присутни су у једнини — најчешће напоредо — облици *кóжуш* / *кóжув*. У мн., међутим, бележени су облици типични за српске говоре — *кожýси*, а у Врбештици (СиГ) и примери у којима су једнинска и множинска основа уједначене према нможинској: *кóжус* : *кожýси*.

б) У ПодрГ, ПодгГ и СиГ доминира *йрбу* : *йрбуци*, а јавља се и нови однос којим се елиминише необичан морфолошки тип прилазом именице деклинационом обрасцу на -а: *йрба* — *йрбе*.

У ПрекГ и ГГ именица је пришла с. р. и гласи *йрбо*, па је однос гóл'ем *йрбо* — гóл'еме *йрбин'а*.

в) Сретечки облици *йрбуци*, *кóжуци* могли су настати аналогично према именицама са финалним елементом -ци. Није много вероватна африкатизација -с- у интервокалном положају.²⁰

Множина вишесложних именица без непостојаног вокала

20. Именице овога типа — осим у ретким примерима у ПодрГ и ЂГ — нису захваћене проширењем основе у множини.

Тенденција проширивања граматичке основе у северном делу јужне Метохије је и иначе изразитија од оне која се бележи у осталим говорима на југозападу Косова и Метохије. Тако је у ЂГ потврђено и: за *асйáлове*, од *вéј генерáлове*, *сас камéнове*, *корéнови* / *кóренови* (и *корéни*), *кукú ойй ламéнове*. У ПодрГ је и *сокóлови* (поред обичнијег *сокóл'и*), *йрес йрозóрове*, *тýри йо асйáлове*, ни за *минйáнове* (: минтáн).

²⁰ Упореди са *млóсуна*, *некол'усуна* у ГГ.

21. Потврде без проширења основе

а) Призренско-јужноморавски говори:

Студенџи, Сърби, Оч'ани, оз дукáше, калуџ'ерима, колáч'е, девѣри, голуби, имáл'е [...] гаврáne, ош њаџове, гач'ниџи (врста печурака), *рукавѣде носíмо, лумџири* (лумпíр „вампир“), *свираћи, бећари, шíл'е минџáne, њрес њóдруме, њреко њóзоре, њо мánастџире, измења-ре, гребѣни, ћобани, давамо њешкíре, саз девѣре, у карабин'ѣри, веч'ѣри* (: вáј веч'ѣр), *рисјани* (: рисјанин „хришћанин“), *за душѣке, ч'аршаџи, њешíни* (: тѣтин „теча“), *њо бункѣре, однесевф колáч'е, се завърши ластáре, Зојч'ишиџани, тўри њаџиџи'áne, родитџел'и* ПодрГ, *њојаси, ч'аршаџи, угљѣни, кувáри, обичáи, колáч'и, о[д] домаш'и́ни, њрубáши свíрав, њрвич'áри, њовíљи, бисѣри, од родитџеље, мáло њаџиџи'áne, у биоскóје, калуџ'ѣри, измеч'áри, клобуч'и* (: клобуч „плик“), *у њарџизáne, ос њтракџóre, гаврáni, голуби, са девѣре, њо крѣвѣше, њо доктџóre, селáни, њо л'екáре, комáри, сел'ани* ПодгГ, *ави-јони, ајдўџи, астáли, багрѣни, на басамáџе, веч'ѣри, гладóси, милóси, сџарóси, грдóси, грубóси* (: грубос „ружноћа“), *жалóси, саáni* (: са-ан), *саáџи* (: саат) ПрГ, *девѣре íмам, свираћи, кўпи њаџил'иђáne, сел'áџи, њэрвиђáри, њоџкивáч'и, íма кáзане, косáчи, рукави, саз девѣ-ре, нарѣдим винџáne, од вучáре, и девѣре, оџкóси* (: óткос), што се мá-аў кумбáре, *њролѣћи* (: прóлѣћ), *ћилими, вучáри, гребѣни* железни, *мин-џани, чобáne* заврћа, *саз гајџáne, староврѣмски њрубáчи, носíле џем-џѣре, у комџи́ре, у Борзáne, имáло кумбáри, рукоѣћи* се бѣро, *њрѣвѣзе* се топчáле СиГ.

б) Северношарпланински говори:

Воденíчари, жѣџвари, гујѣдари, млáдоси, бóл'еси, јѣсени, њўа-ри, кўачи, косáчи, глухџѣри [в. и примере у Младеновић 2001 : 284] ГГ, *кóџачи* (: кóпач „алатка за копање, трнокоп“), *жѣџвари, óвчари, њрѣвеси* (: прѣвес < превез), *го(в)ѣдари* СрГ, *џлáмени, ч'íл'ими, гóлу-би, сóкол'и, дѣвери, бўбрѣџи* (: бўбрѣк), *ўшници* (: ўшник „минђуша“, и: ўшнике) ПрекГ.

22. Иновација присутна на широком ареалу призренско-ти-мочких и косовско-ресавских говора — ширење *ц, з, с* у Амн. / ОПмн. од им. с основом на задњонепчани сугласник — захватила је све гово-ре призренско-јужноморавског типа на југозападу Косова и Метохије. Само уопштавање последица је тежње да се избегну различити ало-морфи основе у парадигми. Подстицај за појаву примера типа *војници* у ОПмн. могао је доћи и као резултат контакта са говорима који су у Амн. / ОПмн. уопштили наставак *-и*, што је олакшало синкретизам у ова два падежа (јунаци : јунаки > јунаци : јунаци).

Потврде:

У *теј* *конаце*, *прати* *и'аце*, у *сандэце*, у *ч'ейнице*, *орасе* смо имал'е, ка *фишеце*, *ојэнице*, имал'е *шејице* (: тепик), *йо* *сокаце*, *кэршив*^Ф *ћанаце*, *од бубрэце*, *од вэрснице*, *ос одељаце*, *скини* *ојэнице*, у *сведоце*, *за сиромасе*, *унуце*, *за ч'овеце* (: ч'овэк, обичније: људе), *узеш* *ојэнице*, *за вуце* Подрг, *од роц'аце*, *йо момце*, у *ојэнице*, *узе* *орасе*, *једем* *орасе*, *ајт* у *сокаце*, *остан* *кэрч'азе*, *теј* *сиоменнице*, *од роц'аце*, *пл'ела* *сам* *йодлэнице* (: подлэнак), *од бубрэце*, *напунила* *кофч'езе*, *сэс* *момце*, у *ч'анаце*, *йрети* *йразнице*, *од унуце*, у *роц'аце* спала Подрг, *азгалэце* (: азгалэк), у *ајдуце*, *бајраце* дэзав, *на басамаче*, *од бестрамнице* (: бестрамник), у *бисаче* (: бисаг), у *бубрэце* (: бубрек < тур. вулг. *böbrek*), *на буљуце*, *на јастэце* (: јастэк), *оти* *кајнаце* (: кајнак < тур. *каупак* „врело, извор“), *јэде* *л'ешнице*, у *ојэнице*, *на* *орасе*, *купила* *шејице* (: тепик) Прг, у *ојэнице*, *кэрћазе* смо имал'е ЂГ, у *йразнице*, *од ојэнице*, *назидам* *мершице* (: мертек < тур. *mertek* „греда, дирек“), *напуни* *сандаче*, *љешнице*, *имала* *ковчезе*, *вишеце*, *сэс* *орасе*, *има* *унуце*, *издэнеу* *навиљце*, *нашла* *близнаце* СиГ.

МНОЖИНА ДВОСЛОЖНИХ ИМЕНИЦА М. Р.

СА ЗНАЧЕЊЕМ СРОДНИКА КОЈЕ У Нјд. ИМАЈУ -А ИЛИ -О

23. Неколико именица са значењем мушких сродника које у једини имају наставак -а или -о проширују множинску основу формантом -ов- /-ев-. Појављивање проширене множине подстакнуто је утицајем значења природног рода на облик множине [уп. Белић 1905 : 318].

Дедовима (: дэда), *од ујкóве*²¹ (: ујко) Прг, *ујкови*, *дэдови* Подрг, *ујчэви* (: ујко, и ујкóвци), *чичэви* (: чича), *са чичэве*, *шайкóви* (: татко), СиГ, *дэдои*, *дајџои*, *аџои*, *бабои*, *амиџои* ГГ, *дэдови*, *ујкови* ПрекГ.

24. На множинску основу ових именица проширио се сложен суфикс за грађење имена родова -овци /-евци (-ов-џ /-ев-џ) (в. т. 16 а):

Дедóфци (: дэда) Подрг, *дэдóвци*, *ймам* *дэдóўце* (: дэда), *ујкóвци* (и ујчэви), *на ујкóфци* СиГ, *дэдóфци*, *аџофци*, *бабофци*, *башефци*, *дајџофци* ГГ, *дэдовци*, *ујковци*, *дајџовци*, *дајковци*, *шайковци*, *чичовци*, и *чичовцам* СрГ, *аџофци*, *дајофци*, *бабофци* ПрекГ.

У говорима призренско-јужноморавског типа им. *дэда*, *чича* у Нјд. увек имају наставак -а, друге именице (*ујко*, *шайко*, *дајко* итд.) за-

²¹ Уп. са оваквим типом на ширем призренско-тимочком терену: Белић 1905 : 318–319, Вукадиновић 1999 : 133.

вршавају се на -о или -а (*дајка*). У ГГ, СрГ и ПрекГ све именице овога значења у Нјд завршавају се на -о (*дедо, шатиќо, дајцо, јјко, чичо*).

На западномакедонско порекло типа *дедовци* говори распоред говора у којима се он јавља. Изван грађења множине ових именица наставком -овци остали су ПрГ, ПодрГ и ЂГ, док се у осталим говорима јављају оба типа. Тип *дедовци*, поред типа *дедови*, јавља се или у говорима који су били у ближем контакту са западномакедонским залеђем (ГГ, СрГ и ПрекГ), али и у призренско-јужноморавским говорима уз територију македонских говора. Овде се мисли, пре свега СиГ, који је долином Лепенца био у контакту са северномакедонским скопскоцрногорским говором [уп. Видоески 1954 — а : 215]. У ГГ, СрГ и ПрекГ доминира тип *дедовци*, у СиГ оба су типа равноправна.

Интересантна је ситуација у ПрекГ, у коме се од именица старијег предисламског слоја множина гради по призренско-јужноморавском типу (*дедови, јјкови*), а од именица новијег слоја — позајмљеница турског порекла, по моделу *дајофци* (*бабофци, дајофци, аџофци*).

СУДБИНА ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА И ЊИХОВ ПРИЛАЗ МНОЖИНИ

25. Разлика у значењу између збирне и системске множине, иако знатно ослабљена, присутна је у говорима на југозападу Косова и Метохије.

Сама категорија збирних именица у говорима проучаване области преобликована је на различите начине:

а) Морфолошким прекрајањем — заменом наставка једнине с. р. наставком множине м. р. (тип *џрње > џрњи, камење > камењи, бусење > бусењи*). Овакво прекрајање слаби дистинкцију бројивост / небројивост у мноштву.

Елиминација је део општег упрошћавања морфолошког система смањењем броја категорија.

б) Преосмишљавање збирних именица у облике множине видљиво је и кроз контролоре конгруенције, који су често у множини (*гол'еме л'исје панал'е* ГГ, *големе камење* СрГ).

Морфосинтаксичка елиминација збирних именица, међутим, није довршена, па се у неким говорима напореда јављају и примери у којима су контролори конгруенције у једнини (*Горњо борје, суво џруће* СиГ).

Збирне именице на *-a*²²

26. а) Збирне именице на *-а* (*деца, браћа, својбина, родбина, дружина*) у превирању су, са уочљивим прилагођавањем морфолошких својстава значењу. Доминација значења над наслеђеним морфолошким особинама збирних именица уочава се како у продору множинских наставака (*децам / децама, браћама / браћима*) тако и короз контролоре конгруенције: *моје деца : моји деца; моју децу; мојема децама / мојем децам; постарем браћам, мојема браћима*; ни *дошл'е наше својбина, нашема својбинама* ПодрГ, *наши својбина* СиГ, *нашем родбинам*, му *дошл'е н'егуе дружина* ГГ.

б) Превладавање значења над формалним обележјима у говору проучаване области видљиво је и у појави да плурализација контролора конгруенције захвата и именице које иначе немају морфолошку опозицију једнина : множина (*својбина, дружина*). Примери од *ваше својбину, наше својбину*, са контролором конгруенције у ОПмн. а именицом у ОПјд., илуструју тенденцију ка брисању збирних именица као морфосинтаксичке категорије.

Збирне именице на *-је*

27. а) Степен морфолошке, морфосинтаксичке и значењске очуваности збирних именица на *-је* говори на југозападу Косова и Метохије показују знатну различитост. У говорима северношарпланинског типа морфолошка и значењска очуваност збирних именица већа је од оне у призренско-јужноморавским говорима.

У ГГ наставак *-је* је најотпорнији. Ширењем горанског утицаја ова особина оснажена је у ПрекГ и СрГ, посебно у вишим селима овог говора.

У говорима призренско-јужноморавског типа категорија збирних им. на *-је* практично је елиминисана морфолошким уношењем *-и* у облик и прилазом ових именица им. м. р. на *-ѿ*. Иако је морфолошки неутралисана разлика, она на семантичком плану већим делом опстаје ако постоји опозиција типа *ѿрући : ѿруѿови*.

б) Именица *грóзје* (у ГГ *грóзје*) остала је изван плурализације ширењем множинског *-и* у свим говорима проучаване области. Стабилност ове именице огледа се и у томе што је контролор конгруенције скоро по правилу у јд. (*слáтко грóзје* ПрГ, *грóзје* ни *уздрело* СрГ, од *бéло* грóзје ПодГ, *мује грóзје пáнало* ГГ; ретко и: *грóзје* не *уздриваје* во Гóра ГГ). Према збирном значењу у *грóзје / грóзје* јавља се мн. *гроздеви / грозеву / гроздо(в)и*.

²² Овде се примењује морфолошки а не творбени принцип.

в) У свим говорима значење збирности изгубила је именица *лѡј-зе / лѡзје* („виноград“), која сада значи место. Значење збирности изгубила је и именица *зѣље*, која значи целину у којој се не идентификују њени делови.

Говори северношарпланинског типа

28. а) У ГГ јавља се знатан број именица изведених наставком *-је*: *ѡрѡише* (: *прѡшои*), *грѡје* (: *грѡји*), *сноѡје* (: *снопои*), *грѡзје* (: *грѡздои / грѡзои*), *ѡрђе / ѡрђе*, *ѡрђе / ѡрђе* (: *трѡи*), *клѡсје* (: *клѡсои*), *ѡрује* (: *трупои*). Иако су ове именице морфолошки и значењски релативно добро опстале, плурализација контролора конгруенције скоро је довршена (*ѡѡре трѡе*), а примери са контролором конгруенције у једнини нису чести [Младеновић 2001 : 319].

Значењска разлика између им. на *-је* и именица на *-ои* (< *-ови*) најчешће опстаје, па се облици на *-је* везују претежно за значење збирности, а облици на *-ои* увек за значење системске множине. Овакво чување категорије збирности наслањање је ГГ на оближње западномакедонске говоре, у којима су збирне именице релативно добро очуване [Младеновић 2001 : 318].

б) У СрГ им. на *-је* присутније су у насељима која су била у ближем контакту са ГГ. У нижим селима се такође јављају *ѡруђе*, *ѡрђе* са претежним значењем збирности, пошто се јавља и им. *ѡруѡви*.²³

в) У ПрекГ им. на *-је* има више него у околним метохијским говорима, што је резултат контакта овога говора са ГГ. У ПрекГ, даље, обични су и облици системске множине који, налазећи се у морфолошкој опозицији са именицама на *-је*, чувају и значењску опозицију.

Тако се у ПрекГ поред *клѡсови* јавља се и *клѡсје* (*жѡто клѡсје*), поред *сноѡви* и *сноѡје* (*Амѡтово сноѡје*), поред *ѡруѡви* и *ѡруч'е* (*мѡкро ѡруч'е*). Именице *клѡсови*, *сноѡви*, *ѡруѡви* имају множинско а *клѡсје*, *сноѡје*, *ѡруч'е* збирно значење, са контролором конгруенције који упућује на чување морфосинтаксичке особености збирних именица. У и овом говору, међутим, категорија збирних именица је у слабљењу, па се јављају и примери са контролором конгруенције у множини: *ѡздрел'е клѡсје*, *ѡспраѡне сноѡје*, *ѡсушене ѡруч'е*.

Облик *л'ѡсје* је множина им. *л'ѡс*. Конгруентне речи уз именицу *л'ѡсје* чешће су у мн.: *л'ѡсје не ѡстѡнал'е* на д'рво, *стока ч'е ѡзде* и *зѡл'ене* и *сѡве л'ѡсје* : *зѡри л'ѡсје* што *пѡнѡло*.

²³ О слабљењу категорије збирности у СрГ в. и Павловић 1939 : 159.

Говори призненско-јужноморавског типа

29. а) Очуваност именица на *-је* неједнака је у говорима призненско-јужноморавског типа.

Највећу отпорност на ширење множинског наставка м. р. *-и* у збирне именице показује СиГ, у коме се спорадично срећу облици са значењем збирности на *-(j)e*: то́и њрње, цвѣтало цвѣјће, донеси сүво ѡруће, тѣшко било во́и камѣн'е, Го́рњо бо́рје (топ.), комши́ско ѡруће, ѡруће је голѣмо, во́и камѣн'е, лишиће те се ужугѣло. Иначе је у СиГ обичнији тип голѣми ѡрњи израсле, се убѣле саз голѣме ѡрње (: трњи у Нмн.).

б) У љубишком подгорском говору је: удара ѡ онѣј класје. Облик класје подстакнут је близином СрГ и ПрекГ. Иначе је у Љубижди обичније класѣви.

в) У ПрГ им. камѣње / камѣјне, грумење / грумејне, кошијање / кошијајне, ѡрње представљају множину [Реметић 1996 : 470]. Од облика л'исје [Реметић 1996 : 470] у ПрГ обичнија је множина л'исѣи. Присуство форме л'исје у ПрГ подупрто је близином СрГ.

г) У СрГ, ПрГ и ПодгГ потврђена је и збирна им. русје (: рус, мицак рус „трун“, уп. за ПрГ Реметић 1996 : 470). Контролор конгруенције уз ову именицу јавља се и у јд. и у мн. (о́стро русје : о́стре русје му па́днале у очи СрГ).

д) У СиГ и ПодгГ потврђена је именица збирног значења жарље (: жар), према којој опонира множински облик жарѣви. У оба ова говора уочава се, даље, присутност мн. м. р. на *-и* (жарљи), а у ПодгГ уметањем множинског форманта *-ев-* на облик збирне именице развијено је и жарљеви (наслањањем на жарѣви).

ђ) У свим говорима проучаване области именица цвѣјће истим обликом означава Нјд. (лѣпо цвѣјће „леп цвет“) и збирну и системску множину.

30. У призненско-јужноморавским говорима обухваћеним овим испитивањем, посебно оним у јужној Метохији, у морфолошки систем именица м. р. на *-ѡ* укључују се збирне именице на *-је* тиме што се неутрумско *-е* повлачи пред множинским *-и*:

Претна́л'е о́стре ѡрн'е, ѡрњи, ѡрње туриље, корѣн'и, ѡруч'и, бусѣјн'и ПодргГ, ѡрњи (: трњ), корѣн'и (: ко́рејн'), ѡруч'и (и мн. пруто́ви), камѣњи, кошија́њи, пѣкл'е смо црвл'ѣве кошија́н'е (: ко́штањ „кестен“) ПодгГ, има́ле ѡрњи през њега, кошија́њи, грме́њи, камѣњи (и камѣње), ѡру́ћи (и пруто́ви), голѣми ѡру́ћи, жарљи (: жар), загради́у оѡ ѡруће (ОПмн, Нмн ѡрући), има́ле ѡрњи през њега СиГ.

31. Према морфолошки очуваним збирним именицама типа *ѡруће* (: прѡт) развија се системска мн. *ѡрућа*: голема ѡрућа скапале СиГ, да направи од ваше ѡрућа ПодгГ, гол'еме сноѡја, со мокре ѡруч'а, оч'ѡкане класја ПрекГ.

Број потврда није велики, што може значити да је особина новија. Интересантно је да мн. *ѡрућа* потврђена у говорима у којима је судбина збирних именица на *-је* умногоме различита.

Збирне именице на *-*jadъ*

32. Од збирних именица на *-*jadъ* у српским говорима на југозападу Косова и Метохије потврђена је само именица *чељад* („члан домаћинства, породице“), присутна у већини говора — осим у СрГ²⁴ и ПрекГ.

а) У проучаваним говорима призренско-јужноморавског типа им. *чељад* је потпуно укључена у систем именица м. р. на сугласник: моје ћел'ади ми бил'е гл'адне ПодрГ, кој не вол'и своје ч'ељаде ПрГ, Драги је мој ч'ељад, јмам два ч'ељада, мојема ч'ељадима, чељади бил'е у пол'е, имало ч'ељади, ч'ељади да једеш, и да тепа ч'ељаде ПодгГ, пет чељада да јма, чељади, носила чељадима СиГ, Има осъм ч'ељаде, Ранија-е осъм ч'ел'ади ЂГ [уп. Стевановић 1950 : 150].

М. Стевановић претпоставља да је им. *чељад* у ђаковачком говору нова, да је ретка „те с правом претпостављамо да је у говор ђаковачки скоро унета“ [Стевановић 1950 : 109]. Судећи по стању у околним говорима, ова именица не мора бити унета у ЂГ у новије време.²⁵

б) У ГГ именица *чељећ* (< чељећ „чељад“) колеба се у роду, између им. м. р. на сугласник и збирне именице: Он ми је *чељећ* : Они ми се *чељећ* Бр, ка ми *јзмреф чељеч* Орч, па ја сама со свој *чељећ* Љу. О овоме в. и Младеновић 2001 : 221, 276, 317.

ИМЕНИЦЕ СУПЛЕТИВНЕ МНОЖИНЕ ТИПА

к у ч и ћ и

33. Карактеристичан однос једнине и множине јавља се код именица с. р. које основу у једнини проширују елементом *-и-* (прасе : прасета : прасићи).

У свим говорима области присутна је суплетивна множина м. р. именица с наставцима *-ићи*, *-ики*, са посебним развитком у ГГ и

²⁴ М. Павловић [Павловић 1939 : 15, 118] у песми бележи *чељайи* (*чељайи* проскуће нема). У мом материјалу именица није потврђена.

²⁵ Уп. и Белић 1905 : 306, Јовић 1968 : 85, 158.

ПрекГ. Јужнометохијски и северношарпланински говори су на ивици ареала до кога сеже ова иновација, с обзиром на то да се јавља још само у пограничном појасу северномакедонских говора чија је генетска веза са призренско-тимочким говорима очигледна.²⁶

Потврде:

Свирајч'ич'и, њил'ич'и, ч'урч'ич'и, њрасич'и, њебићи, ибрићићи, унуч'ич'и, моје њејкич'ич'и, шишич'и, сас фенерч'ич'и, свинач'ич'и, саз бурич'и, сас коџл'ич'ич'и, јужсич'и, гэрнич'и, унуч'ич'и Подрг, *коџл'ич'ич'и, унуч'ич'и*, купује *јагничич'е, гэрнич'и* БГ, у *бурич'и*, моје *унуч'ич'и* ПрГ [за ПрГ в. и примере у Реметић 1996 : 455], *за унуч'ич'и, њил'ич'и, црвч'ич'и* (: црвч'е), *бурич'и, кравајч'ич'и, куч'ич'и, коџљич'ич'и* да носи (: котљич'е), *јаглач'ич'и, ковинч'ич'и, гранч'ич'и, дугмич'ич'и* (: дугмич'е), *оџ њарч'ич'е, са лонч'ич'и, од врайч'ич'и, кришч'ич'и, њруйч'ич'и* Подрг, *кучиће* тражимо, *њебиће* (: њебе), *до снојчиће, бес њилиће, за кучиће, на сџоличиће, у њрслучиће, кошуљчиће, у фурунчиће, близу кучиће, у њаше јариће, у грниће* СиГ.

У СрГ наставак ретко гласи *-ићи*, претежно *-ики* [Павловић 1939 : 37–38] (*јарицики, девојцики, коџлицики*). У подгорском говору Врбичана, који је претрпео утицај СрГ, поред призренско-јужноморавске мн. типа *унуч'ич'и, њил'ич'и*, јављају се и облици карактеристични за СрГ: *куч'ики, лонч'ики*.

У СиГ уопштено је *-ићи*, а у Севцу — под утицајем СрГ — поред уобичајеног типа *кучићи*, присутно је и ретко *кучици*.

У јужној Метохији редовно се јавља *-ићи (-ич'и)*.

34. Суплетивна множина им. с. р. с проширењем *-џ-* присутна је и у ГГ, додуше као неутрумски наставак *-ића*, и — факултативно — у Броду и *-ика* (*јагњића, бურიћа, коџл'ића, кучића; кучика, маџика*).²⁷ Развијањем типа *буре* : *бურიћа, куче* : *кучића* неутрумизацијом је откљоњен необичан деклинациони образац.

У ПрекГ такође је стабилно *-ич'а* (*девојч'ич'а, врайч'ич'а, јарич'а, куч'ич'а, њеџли'ич'а*).

Неутрумизацијом суплетивног облика множине м. р. ширењем грамаичког обележја с. р. мн.: *кучићи* > *кучића* (: *село* : *села*), у ГГ и ПрекГ настали су нови облици. С обзиром на то да говори у западномакедонском залеђу не знају за овакву суплетивну множину, није искључено да је најпре у ПрекГ (у коме је староследелачко хришћанско

²⁶ О спорадичној присутности и литературу о овом питању у македонским говорима в. Младеновић 2001 : 309.

²⁷ Више о овоме у ГГ и примере в. у Младеновић 2001 : 309–312.

становништво у свом систему већ имало тип *јаре — јарићи*) најпре створен тип *јарића*, па је потом у везама ПрекГ и ГГ стигао и у ГГ.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

35. Са продором аналитизма и повлачењем флексије у словенским говорима централног и југоисточног дела Балканског полуострва смањен је број аломорфа у којима алтернирају елементи -о- и -е-. Слабљење овакве опозиције уочљиво је и у преобликовању наслеђене дистрибуције множинских форманата -ов : -ев. Сам продор -ов-и у сферу употребе -ев-и у македонским говорима (*кошеви : кошови*) може бити подстакнут и отврдњавањем некада палаталних сугласника [уп. Конески 1966 : 117].

О вези флексије / аналитизације и присутности / одсутности аломорфа -ов- / -ев- говори стање у говорима на југозападу Косова и Метохије: у говорима у којима је аналитизација изразитија (ГГ, СрГ, ПрекГ) устаљен је елемент -ов-, у говорима у којима је флексија очуванија (ЂГ, ПодрГ, ПрГ, ПодгГ, СиГ) јављају се оба аломорфа, додуше са нешто промењеном дистрибуцијом — ширењем једног или другог аломорфа.

У тежњи вокала једносложне именице за дисимилацијом у односу на вокал у наставку за множину долази до прерасподеле аломорфа у говорима призренско-јужноморавског типа на новој основи: нос-ев-и : кош-ев-и : јеж-ов-и.

36. Судбина множинских аломорфа -ов- / -ев- у северношарпланинским и јужнометохијским говорима у вези је са степеном контакта са западномакедонским залеђем. Они говори који су под знатнијим утицајем морфолошког реструктурирања западномакедонског типа (ГГ, СрГ, ПрекГ) преузели су и опште преобликовање множинског проширења -о(в)и (< -ови, -еви), а типична српска призренско-јужноморавска еволутивна ситуација у основинском делу речи у СрГ и ПрекГ (*зуб, вуна, слџа, сџн, дџнџ*) није утицала на опстанак оба множинска аломорфа. Говори који највећим делом знају за призренско-јужноморавску еволуцију у укупној структури, показују знатну сличност у употреби аломорфа -ов- / -ев- са целином призренско-јужноморавских говора.

37. Изразита дијалекатска разноврсност српских говора на југозападу Косова и Метохије и одсуство лингвогеографског континуитета последица је ширих миграција али и динамичних локалних сеоба, остварених пре свега кретањем становништва јужно од Шар-планине

- у светлу скривених мањина на југозападу Косова и Метохије, у: Скривене мањине на Балкану, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 82, Београд 2004, стр. 245–258.
- Младеновић 2004а Младеновић, Радивоје, 2004, *Српски говори на југозападу Косова и Метохије*, у: Косово и Метохија у светлу етнологије (зборник радова), Етнографски музеј у Београду, Београд 2004, стр. 193–205.
- Павловић 1939 Павловић, Миљивој, 1939, *Говор Срепачке жупе*, Српски дијалектолошки зборник VIII, Српска краљевска академија, стр. 1–352.
- Реметић 1996 Реметић, Слободан, 1996, *Српски њиризенски говор, I, (гласови и облици)*, Српски дијалектолошки зборник XLII, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд, стр. 325–614.
- Стевановић 1950 Стевановић, Михаило, 1950, *Ђаковачки говор*, Српски дијалектолошки зборник XI, Српска академија наука, Институт за српски језик, Београд, стр. 1–152.

R é s u m é

Radivoje Mladenović

LE RADICAL GRAMMATICAL DES SUBSTANTIFS AYANT UN NOMINATIF PLURIEL EN -i (muži, sinovi, dedovi, prući, jarići) DANS LES DIALECTES DU SUD DE LA METOCHIE ET DU NORD DE LA REGION DE SARA

Dans la présente étude nous comparons le radical grammatical au singulier et au pluriel dans les déclinaisons de plusieurs types de substantifs de genre masculin prenant au pluriel la désinence -i. Cette question est analysée dans le cadre des dialectes serbes du sud-ouest du Kosovo et de la Métochie.

Dans la première partie nous comparons le radical au singulier et au pluriel de plusieurs types de substantifs masculins ayant un radical en -ø (*muž — muži, brav — bravi / bravovi, jarac / jarec — jarci / jarcevi, kotal / kota / kotoŭ / kotev — koili / kotlovi / kotlevi / kote li / kotevi*). C'est sur le problème de l'élargissement du radical au pluriel par l'ajout de la syllabe -ov- / -ev- ou sur l'absence de cet ajout que nous avons concentré notre attention. En raison de la différence de destins des allomorphes -ov- / -ev- dans les divers dialectes de la région étudiée, nous analysons dans cette étude la nouvelle distribution de la syllabe -ov- / -ev-, c'est-à-dire sa réduction à -ov-. Nous avons également ajouté à ce groupe de substantifs, à cause de l'élargissement de leur radical pluriel, les substantifs masculins en *a* et *o* désignant des parents (*deda / dedo — dedovi / dedovci*).

Nous avons aussi accordé un certain intérêt à l'évolution morphologique des substantifs collectifs en -je, qui dans certains cas ont subsisté (*prut — pruce*) alors que dans d'autres ils ont rejoint le système singulier-pluriel (*prut — prući*). En outre nous avons considéré le problème de la conservation de leur sens collectif (*prut — pruce / prući* = sens collectif : *prutovi* = sens de pluriel). Nous avons également prêté attention à la conservation morphosyntaxique des substantifs collectifs, reconnaissable d'après les formes des mots qui s'accordent avec eux (*golemo trnje* = singulier ; *goleme trnje / golemi trnji* = pluriel).

Le pluriel masculin supplétif *jarići* (: *jare*) subsiste dans une partie des dialectes étudiés tandis que dans l'autre ce pluriel a été englobé dans la catégorie des substantifs neutres *jarića* (: *jare*).